

A NAGYVÁRADI NYOMDÁSZAT TORTÉNETE.

NAMÉNYI LAJOSTÓL.

(Első közlemény négy hasonmással.)

II.

A virágzás kora.

A Hofhalter-időszak után mintegy 60 évig nem találjuk nyomát annak, hogy Váradon nyomda működött volna. Miller idézett munkájában említi ugyan Szárászi Ferencz Catechesis-át, mely Váradon jelent volna meg 1604-ben, de ez adat teljesen megbízhatlan, mert forrása: Lampe, (illetőleg Ember Pál) munkája, a *Historia ecclesiae reformatae in Hungaria*, a melynek 128. lapjára hivatkozik, nem ismeri.

A XVII. század elejéről ugyan még egy könyvnek a címét ismerjük, miből arra lehet következtetnünk, hogy talán mégis működött egy nyomda a század elején Váradon. Ugyanis Gyöngyösi Pál 1787-ben említi Benkő Józsefhez írt levelében, mely meg volt a nagy-enyedi ref. kollégium könyvtárában, hogy 1609-ben Váradon hagyta el a sajtót Szegedi Dániel »Magyar prédikációik« című 4-r. könyve. Ugyanezt Kemény József is említi »Lexicon Eruditorum Hungariae« című kéziratában, de az említett két könyvnek ma egyetlen példánya sem ismeretes és így a könyvnyomtató nevét, működési idejét, nyomtatványainak számát meg sem állapíthatjuk.

Hanem e nagyobb szünet után, hatvan év elteltével, beáll a váradi nyomdászat történetében a virágzás kora. Feltűnő, hogy míg Európában e században a nyomdászat terén bizonyos hanyatlás állott be, addig hazánkban ép ez időtájt utalhatunk a Brevernyomda és Szenczi Kertész Ábrahám sajtójának kiválóságaira és

a könyvnyomtatásnak a művelődés előmozdításának szolgálatában elért nagy sikerekre.

Szenczi Kertész Ábrhámmal, a biblia nyomtatóval ez ideig vajmi keveset foglalkozott a bibliographia. A mit róla tudunk, az alig néhány sor. Ha nem is szerencsés kézzel, de némi buzgósággal gyűjtöttük össze mindazt, mit a véletlen kezünkre játszott és így legalább mégis teljesebb képét nyújthatjuk ama nyomdászunk életének, kinek nevéhez a legszebb kiállítású biblia nyomása fűződik.

Születési évéről nincs biztos tudomásunk. A mi neveltetését, iskoláit, tanulmányait illeti, arról mindeddig alig volt feljegyzésünk. Legutóbb felszínre került Szenczi Kertész Ábrhámmal nemesi levele és ez némileg megvilágítja a kérdést

Valószínű, hogy Szempecz-ről származott, miután nevét az armalis *Kertész alias Szempezi*-nek írja. Nagy Iván előnevét Szemperi-nek, mondja, a mi valószínűleg csak a helytelen olvasásból eredt. Kertész Ábrhámmal szempezi származását mindig megjelölte, de nála az »mp« betűk idővel »n«-né változtak és ezért a II. Rákóczy Györgytől 1648. december 10-én ajándékozott nemesi levelen kívül sohasem találjuk nevét másképp megjelölve, mint Szenczi Kertész Ábrhámmal.

Szülei — mint a nemeslevélből kitűnik — becsületes, tisztességes emberek voltak, sőt arra is következtethetünk, hogy némi vagyon felett rendelkeztek, mert a nemesi levél kiemeli, hogy állapotuk miatt épen nem szegénylő szülőktől származott, kik ha a sors mostohasága miatt a nemesség sorába nem is vétettek fel, azért mindent elkövettek gyermekök nevelése érdekében, egyengetve az utat, hogy Kertész Ábrhámmal már gyermekkorában megnyilatkozott tehetségét fejlesszék. Alig sajátította el az alapvető ismereteket, csakhamar külföldre ment; bejárt, mint a nemesi levél említi, sok országot és vidéket, elsajátítva több nemzet szokásait. Itt tanulta meg a nyomdászat mesterségét is, mert a mint hazánkba visszatért, mindjárt nyomdát alapított, melynek megalapításával, mint ezt a nemesi levél is kiemeli, nevének dicséretet, egyházának dicsőséget és az egész országnak hasznot hozott.

Hogy hol tanulta a nyomdászat mesterségét Kertész Ábrhámmal, arra nézve biztos adatunk nincs. De ha könyvnyomtatói

jelvényét vizsgáljuk, akkor csakhamar betekintést nyerünk e kérdésbe is. Mert ott, hol ezt használja, híven követi az Elzevirek nyomtatói jelvényét. A mint Elzevir Izsák (szül. Leyden 1596. május 11.

† 1651. okt. 8.) jelvényét Carl B. Lorck jellemzi: »Als Druckzeichen nahm Isaack eine Ulme an, die von einem Rebstock voll Trauben umschlungen wird, daneben steht ein Einsiedler; Die Devise lautet: non solus«¹ — ép úgy Kertész Ábrahámnak is ez a jelvénye. Két alkalommal tér csak el ettől, a biblia kiadásánál, hol az új testamentum előtt mást használ. De itt is megvan az olajfa, melynek törzsét, szallagon, ez a felirat ékesíti: »ne extra oleas.« A jobb oldalon Mi-

VÁRAD CZÍMERE SZENCZI KERTÉSZ ÁBRAHÁM NYOMTATVÁNYAIN.

nerva áll, kezeott nyugszik a szalagon, míg balról a fa alatt egy bagoly van nyitott szárnyal. A nyomdájának megalapítása első évében megjelent munkán: »Az keresztyéni hitnek ágazatiról való prédikációknak tárházá«-n oktáv alakú, csinos rozettákból alkotott keretben egy alabárdos oroszlánt használ nyomtatói jelvénynek. Ez Várad címere és itt Szenczi Kertész Ábrahám a nyomtatás helyét akarta kitüntetni jelvényével.

A SZENCZI KERTÉSZ ÁBRAHÁM ÁLTAL HASZNÁLT ELZEVIR-JELVÉNY.

Ha látjuk, hogy Kertész Ábrahám mily szolgálilag utánozza Elzevir Izsák könyvnyomtatói jelvényét, arra a feltevésre kell jutnunk, hogy a nyomdászat mesterségét ott tanulta az Elzevireknél.

Szenczi Kertész Ábrahámnak a Rákóczyak voltak első sorban támogatói, törekvéseinek előmozdítói, sőt ha hitelt adunk Bod Péternek,² akkor egyedül a biblia nyomtatása adott okot arra,

¹ Handbuch der Geschichte der Buchdruckerkunst. I. 235—236. l.

² A szent bibliának Históriája 153. l.

hogy Váradon nyomda alapíttassék. Pápai Páriz Ferencz Erdélyi Feniksében (33. l.) világosan megmondja, hogy: »a mely Typographia készült sok költséggel, és sok Fejedelmi Embernek 's népes Ecclesiáknak adakozásokból, tzelozván az egész Bibliának nagy formában és bőv magyarázattal való kinyomtatására.«

De míg a biblia készült, míg a szükséges betűket beszerezték, »az alatt sok apróság, tanuló gyermekek számokra való könyvecskéket bocsátott világra.«¹

A biblia újbóli kiadását I. Rákóczy György és neje, Lorántffi Zsuzsánna tervezték. Ennek mintegy indoklása, hogy mindketten »igen Szent Írást szerető emberek voltak«. Bár Rákóczy György életét folytonos hadakozásban töltötte, huszonkétszer olvasta át a bibliát. Ott hordta magával a táborban is és pihenése közben, annyi veszély után a biblia szavaiban talált vigasztalást. Ép ily istenfélő volt Lorántffi Zsuzsánna is, ki a szentírást jól ismerte és e törekvéseket készséggel előmozdította. Már 1638-ban rendeletet adott ki a fejedelem, hogy »a Sidó és Görög Nyelvekhez jól tudó és Isten-félő Emberek által ujabbán meg-vi'sgáltassa az egész Bibliát 's ha hol valami hiba volna az Fordításban azt megjobbítaná«. Sőt mikor a fejedelem meghalt, Lorántfi Zsuzsánna továbbra is felkarolta ez eszmét és »Angliából a Polyglotta, az-az, sok Nyelveken ki-adott Bibliát e végre felette nagy Summán meghozatta.«

A biblia azonban nem úgy sikerült, mint tervezték. 1657-ben fogtak nyomtatásához, oly időben, mikor hazánkat a török dúlta, pedig Kertész Ábrahám is elismeri a bibliához írt előszavában, hogy arra kellene ügyelni, minél tisztább s hibátlanabb legyen a

¹ Tévesek azonban Pápai Páriz Ferencznek a nyomdászatról írt versében a következő sorok:

Várad' Városába hata e jó osztán
 Ki eddig é jóból üres vala s pusztán;
 De bezzeg é hibát ki-pótolá osztán
 A'hires Szentzi Ábrahám oda szállván:
 Ez Hollandiából szép Betűket hozá
 Tellyes könyv-nyomtató Műhelyt állata.
 Melyből sok szép haszon Nemzetünkre szállá,
 Mindaddig, míg Várad Török kézre jutá.

Tudvalevő u. i. hogy már Szenczi Kertész Ábrahám előtt volt Váradon nyomda, a mint ezt Bod Péter a vers újbóli kiadásakor már említi.

biblia, e fegyverünk minden lelki ellenségünk ellen, de a gondviselés az utolsó néhány esztendőben »sokképen ajándékozta meg«, ezért ez a biblia nem is új fordítás — úgy mond — hanem a régi, csupán itt-ott lett néhány szó alkalmasabbal felcserélve.

Különben elégséges lesz a vizsoli, amsterdami és váradai bibliát összehasonlitanunk, hogy az eltérésekről, ujtításokról meggyőződünk.

A váradai biblia legnagyobb részt szolgálai lenyomatása a Károlyi-féle vizsolyi bibliának. A kettő között csak alig van eltérés. Így a beosztásnál a következők ötlenek szemünkbe. A »királyok könyve« előtt kimutatja, hogy az egyes királyok hány évig uralkodtak s külön csoportosítja Judea és Izrael királyait. A »Kronika könyvek«-nél előzőleg kimutatja, hogy az egyes könyvek, hány esztendő történetét ölelik fel. Ép így meg van Ezdrás első könyvének bekezdése előtt a 49 esztendő részletezése.

Ellenben meg van a vizsolyi bibliában, míg a váradiban hiányzik: Menasses könyörgése a babyloni fogságban, Ezra harmadik és negyedik könyve, Tobiás és Judit könyve, bölcsességnek könyve, Baruch és Maccabensok könyve.

Ezekkel szemben Eszter könyvének hiányzik a vizsolyi bibliában a foglalát, ép így a zsoltárok könyvének. Salamon példabeszédeinél a váradai biblia megemlíti, hogy ez öt részből áll és fel is sorolja ezeket.

A vizsolyi bibliában a 687. oldallal, a bölcsesség könyve után véget ér az első rész, a váradai bibliában ezután következik a próféták könyve és itt a beosztásnál ragaszkodik az amsterdami bibliához.

Az új testamentomban a vizsolyi biblia közli Jézus Krisztusnak »ember szerint való nemzetségit«, a mi az amsterdami és váradai bibliában hiányzik; ellenben a váradiban fel vannak a tartalomban sorolva Szent-Pál és a többi apostolok levelei.

E többé-kevésbé lényeges eltérésektől eltekintve, különösen az énekek énekétől kezdve a széljegyzetek sokkal bővebbek, mint a vizsolyi bibliában.

A mi a nyelvezetet illeti, bár ennek elemzése nem tartozik feladatunkhoz, megemlíthetjük, hogy a váradai biblia hű lenyomata a vizsolyi bibliának, de felhasználja a nyelv ujtításait és nem

követi az amsterdami kiadást, ott hol ez sokkal terjengősebben adja vissza az eredeti héber szöveget. A Szenczi-féle kiadás ragaszkodik tehát az eredeti tömör, szakgatott, költői mondatfűzéséhez, vissza tükröztetve az eredeti sajátságos szépségeit.

A mi még különlegessége a váradi bibliának, az a biblia végén található: az »ó- és új testamentumból citált bizonyosságoknak lajstroma«. Ez a jegyzék felöleli a bibliának mindama többekévébe elterjedt kifejezéseit, melyek a nemzet nyelvében újszólván közmondássá váltak. Szenczi Kertész Ábrahám bibliája csoportosítja ezeket, megjelölve, hol találhatók. (Nemcsak kenyérrel él az ember Math. 4. 4. Szemet szemért, fogat fogért Math. 5. 38.) és így akaratlanul is okot ad arra, hogy ez igék utóbb újszólván szálló-igéivé legyenek a magyar nemzetnek.

E négy oldalra terjedő lajstromon kívül még registromát és magyarozatát nyújtja egy néhány zsidó, görög, deák igéknek és néhány idegen nyelven való neveknek, melyek a szent bibliában előfordulnak.

A biblia elején ott van »a betű-szedésben esett némely fogyatkozásoknak igazítása«, de ez csak Mózes könyvére terjed ki. Itt 28 sajtóhibát sorol fel, mi aránylag véve nem is sok, a többit az időnek »szoros volta miatt« nem állította össze.

A kimaradt részekre, különösen az apokrifusokra nézve megjegyzi Kertész a biblia előszavában, hogy ezeket ki nem nyomathatta, mert sem idő, sem papíros, sem költség erre nem volt »és az országnak is villongásban lévén dolga.« De a bibliát mégis közrebocsátották, mert nem akarták véka alatt tartani. Ha Isten időt enged és e nyomorult országnak az elveszett békeségét újból megadja, miután költség van ezeknek kinyomatására, majd »abban is nem léssen hátramaradás«.

A biblia nyomtatásához, mint Bod Péter írja, az 1657-ik esztendőben fogtak; a munkával pedig 1661-ben készültek el. A nemzet érdeklődése e könyv iránt oly nagy volt, hogy eredetileg tizezer példányban nyomták.

A nyomtatást első sorban öreg Bethlen István mozdította elő, ki 1646 augusztus 27-én kelt végrendeletében, miután »Medgyesi Pál uramtól úgy értesült, hogy az váradi typographus az szent bibliát in folio ujonnan akarná kinyomatni«, 500 aranyat hagyó-

S Z E N T
B I B L I A,

A Z A Z:

ISTENNEK O ES
UJ TESTAMENTOMA-
BAN FOGLALTATOTT

egész Szent Írás.

MAGYAR nyelvre fordítatott

C A R O L I G A S P A R

által.

MOSTAN PÉDIG UJJOBBAN EZ ÖREG
formában némely nehezebb, és homályosabb fordítású Sz. Írásbeli *Lo-
cu.*oknak értelmes magyarázatival, az Istennek a Magyar nemzet-
ben levő Anyai zentegyházaának hathatós épülfőre ki-
bocsáttatott.

V Á R A D O N,

Kezdettetett nyomtatása a' velze delem előtt: és el-végeztetett Co-
L O S V A R A T, S Z E N C I K. A B R A H A M által.

M. D. C. L X I.

mányozott ennek költségeire, egyedül azt kötve ki, hogy utódai annyi példányt kapjanak »a mennyi 500 arany után illenek«.

A bibliát ékessé, tetszetőssé teszik első sorban csinos tojásdad metszésű betűi, miket I. Rákóczy György hozatott 1640-ben Lüneburgból. Ugyanott vásárolták a könyvsajtót is.¹

Ezenkívül még Rhédey Ferencz, Barcsai Ákos fejedelmek, Gyulai Ferencz, váradi kapitány és némely ecclesiák járultak a nyomtatás költségeihez, kiknek neveit Szenczi Kertész Ábrahám feljegyzi a biblia előszavában, ép úgy mint Mózes is feljegyezte azok neveit, kik a ceremóniás oltár felszentelésére holmi ajándékokat adtak vala.

Az alak megválasztása id. gróf Bethlen Isván kívánsága szerint történt, ki ezt testamentumában írta elő. Ezenkívül — úgymond Szenczi Kertész — a tanítóknak tetszése és az ecclesiáknak szüksége is így kívánta. Nagyobb betűket használt, hogy »az hajlott idejű és az ennek világában homályosodottabb lelkű tanítók is inkább előmehessenek tisztekben a nagyobb betűkkel való nyomtatás által«. Reméli, hogy kisebb formában is kinyomathatja, ha a kívánt nyugodtsága meg lesz.

Ebben az alakban terjedt el akkor a biblia az országban. Tíz, tizenkét forint volt az ára, sőt még magasabb árban is elkelt.² Vitték szerte e hazában, ott volt minden tehetősebb házban : vigasztalója a sors üldözte nemzetnek. Hozzá fordult annyi csapás után, igéiben találta lelke vigaszát, megifjodott a hit szavain, bánatát, keservét, mérhetlen fájdalmát, kitörő örömét, a biblia magasztos szavaiban kereste és találta.

Hány példányban nyomatták, ez ma teljes biztossággal meg nem állapítható. Tótfalusi Kis Miklós azt állítja, csak 1500 példányban, míg Bod Péter szerint 10000 példányban kezdték el nyomtatni, de nagyobb része még megjelenése előtt elveszett és csak 6000 példányt mentettek meg akkor, mikor a török elfoglalta Váradot (1667. augusztus 27.-én).

¹ Bunyitai Vincze : Nagyvárad a török foglalás korában 1660—1692. 14. l. — Különbön Szalárdi János is említi »*Siralmas Krónikájá*«-ban: »Az váradi iskolához és ecclesiához szinte a lüneburgumi herczegségből ugyan Lüneburgumból igen szép typographiát nagy költséggel hozatott volt.«

² Tótfalusi Kis Miklós: Maga Személyének, életének és különös tselekedetének mentsége, 7. l.

A nemzet akkor annyira csüggött e biblia nyomtatásán, hogy még a vár átadása feltételei közé is befoglalta. Az átadási feltételek ötödik pontjában a következőképp biztosították ezt:

»Azonképen a könyvnyomtatásnak gyakorlása megtartassék, ahhoz való minden eszközök is.

A nyomtatásban levő bibliai exemplárok és mindennemű könyvek a könyvnyomtatónak kár nélkül kiadatnak valamikor érelte jön, és vagy maga házához, vagy máshová akarja szállítani, megengedtetik. Az alatt pedig azon ház zár s pecsét alatt tartatik a hatalmas vezér parancsolatjából.«

Ezt Ali pasa a várbelieknek adott válaszában a harmadik bekezdésben meg is erősíti, mondva:

»Könyvek és ahhoz tartozó eszközök kezekbe adván, szabadon élhetnek.¹

Mit mentettek meg Várad ostroma alkalmából, azt Sárdi Nagy János vallomása igazolja:

1669. február 4-én. Én sárdi Nagy János, mivel Veresegyházi Mihály uram kívánván töllem azt, hogy ha mit tudok, hogy az idvezült Szenczi Kertész Ábrahám uram Typographiájához való volt volna, mindeneiket jó lelkem esmérési szerint minden kedvezés és hízelkedés nélkül megmondanék; azért a mint nekem is eszembe jut, mikor a szegény Szenczi urammal a váradi várból, azután Kolozsvárról és legutóbban Szebenben is ujjabb-ujabb szállásra költöztetvén, mindaddig míg a thypographia Udvarhelyi Mihály kezére szállott, én ugyan a betűknek számát, mennyiségét, nem tudom, de azt tudom két plerumhoz való minden eszközök megvoltak, csak az egyik plerumnak a fája égett Váradonn a rejték pinczében; azonkívül a compactori műszert is egy néhány torculáron kívül szintén úgy hoztuk a török kezéből ki, mint a typogrphiát. Mikor pedig a szegény Szenczi uram meghala, akkor is hogy valakinek vagy compactori műszert vagy pedig typographiát valakinek testálta volna, úgy hogy résziben jutott volna, olyant semmit nem tudok. A mi pedig a plerumi eszközöket illeti, úgy jut eszemben, hogy két rézfundamentum meg tégel is hasonlatosképpen kettő, vasráma is kettő, vasrud is kettő, vas-

¹ Egykorú másolata az Erdélyi Múzeum kéziratárában. Gróf Kemény József, Erdély története eredeti levelekben, X. k. Ujból kiadva: Török-Magyar-kori Államokmánytár, V. k. 1870. 486—488 l.

rámában való srófok, a számát nem tudom mennyi szintén, de tudom, hogy egy füzőlék volt azon kívül, a mi a rámákban volt naponkint.

Anno 1669. die 4. Februarii.

Idem qui supra m. p.¹

E nyilatkozatban fel van sorolva, miből állott Szenczi Kertész Ábrahám nyomdája a váradi ostrom idejében, sőt mint ebből kitűnik, Szenczi ezt előbb ott hagyta és csak később vitte e Kolozsvárra, már akkor, mikor Várad török kézben volt. Addig valószínűleg Váradon saját házában őriztette, mert, mint Tótfalusi Kis Miklós említi,² Szenczi Kertész Ábrahámnak volt egynéhány palotája Váradon. Ebből arra is következtetünk, hogy Váradon a nyomdászat eléggé jól jövedelmezett, elannyira, hogy Kertész még házakat is építhetett.

Szenczi Kertész Ábrahámnak első sorban a biblia kinyomtatása képezi főérdemét. Különösen a nyomatás külsőségeire ügyelt legjobban, betűit is akkép válogatva, hogy az egész tetszetős volt. Ez annál is inkább szükséges volt, mert a magyar nyomdászatnak külföldön nem volt jó hírneve. Tótfalusi Kis Miklós is feljegyezi:³ »a szomszéd keresztény nemzetek példabeszédképen emlegették a magyarok csúf nyomatását. Nálunk 100 esztendeig használtak egyfolytában egy rendbeli betűt.« E rossz hírnév eloszlásához első sorban Szenczi Kertész Ábrahám járult hozzá bibliájával, mely a korabeli könyvek között ékességével feltűnik. Bod Péter pedig azt mondja, hogy »ez a Biblia sokkal nagyobb betsületet érdemelne, mint sem szokták betsülneni, a' benne való szép Magyarázatokért.«⁴

Hatása tehát tagadhatlan. Az országban úgy, mint a külföldön. Bizonyosságul, hogy daczára a nyomatott 6000 példánynak, csakhamar szétkapkodták és már 1678-ban újabb mozgalom indult meg a biblia nyomatása végett.

E mozgalmat a gályarabságra ítelt protestáns papok kezdeményezték, kiknek Lipót császár adta vissza szabadságukat. Részükre ugyanis, mikor Svájcba, Belgiumba és Angliába mentek, ez országokban annyi pénzt gyűjtöttek össze, hogy azt sem tudták,

¹ Tört. Tár, 1890. évf. 399. l.

² Mentség, C. 2.

³ I. m. 28. l.

⁴ A Szent Bibliának Históriaja, 153—156. l.

mihez fogjanak a tenger pénzzel. Elhatározták a bibliának újbóli kinyomatását. Vettek betüket, matriczokat és elhozták Boroszlóig 1678-ban. De a hadakozások és az általános nyomor gátolták őket a további szállításban. Időközben Otrókocsi Főris Ferencz, kit megbántottak, elhagyta őket és vallását, eladta a betüket és matriczokat és így lehetetlenné tette a biblia kinyomatását.¹

Kertész, a váradi ostrom után Kolozsvárra vonult és itt fejezte be a bibliát. Más könyve itt nem is jelent meg. A mint ezzel elkészült, tovább vonult és Nagy-Szebenben telepedett meg. 1662-ben érkezett ide és 1663-ban már megkezdte működését.

Az általa nyomtatott művekről számoljon be e kimutatás:

		Magyar	Latin	Német
Nagyváradon	1640-ben	2	1	—
»	1641-ben	2	—	—
»	1642-ben	4	—	—
»	1643-ban	5	3	—
»	1644-ben	2	1	—
»	1645-ben	4	—	—
»	1646-ban	2	2	—
»	1647-ben	1	1	—
»	1648-ban	3	—	—
»	1649-ben	4	3	—
»	1650-ben	2	4	—
»	1651-ben	5	5	—
»	1652-ben	4	1	—
»	1653-ban	4	3	—
»	1654-ben	5	3	—
»	1655-ben	3	—	—
»	1656-ban	4	9	—
»	1657-ben	3	1	—
»	1658-ban	2	2	—
»	1659-ben	—	1	—
Nagyvárad és Kolozsváron	1660/61-ben	1	—	—
Nagy-Szebenben	1663-ban	3	5	—
»	1664-ben	1	2	—
»	1665-ben	8	10	1
»	1666-ban	6	4	—
»	1667-ben	—	3	—
Összesen		80	65	1 = 146

nyomdatermék.²

¹ Bod Péter, A Szent Bibliának Históriaja, 153—154. l.

² Ebből Szabó Károly RMK. 139-et ismer. — Azóta azonban a Magyar

ERDELY S' EGESZ MAGYAR NÉP
 egymás után csak hamar hamar érkezett
H A R M A S J A J J A
S' S I R A L M A.

Mellyel e' KÉT keferedett H A Z A T, amaz halhatatlan emlékezetű
 H A R O M F E J E D E L M I E M B E R E K N E K,
néhai

N A G Y R A K O C I G Y Ó R G Y N E K,
 Erdély Országának Fejedelmének, Magyar Ország fok Réfzeinek Urá-
 nak, és Székelyek Íspánnyának, 1649-ben, az Első Honak
 vagy Januariusnak 10-dik napján;

Es az után csak hamar, az ő Nága igen nagy reménségű kedves Fianak,
 kiben az egész igaz Magyar Haza fiak meg-nyugod-
 tak, és igen meg-vidultak vala,
néhai

R A K O C I S I G M O N D N A K,
 1652-ben, a' Negyedik Honak vagy Aprilisnek
 28-dik napján.

Eonek-felette az előtt 1648-ben, Harmadik Hónak, vagy Martiusnak 29-dik
 napján, ritka példájú, kegyes és istenfélő
néhai Öreg

G R O F B E T L E N I S T V A N N A K,
 Gyula-Fejérvári mulando Fris Házoktul, a' Sirban
 meg-indítáffokkor
S I R A T T A S' S I R A T T A T T A
M E D G Y E S I P A L,

V A R A D O N,
 Nyomtattatott **S Z E N C I A B R A H A M** által, *M. D. LIII.*

Nyomdájában korának számos érdekes könyve jelent meg, így *Kecskeméti Miklós*, nagyváradai tanító: *Angyalok Éneke*; *Kereszteszegi H. István*: Az Keresztyéni Hitnek ágazatiról való Praedicationknak Tar-haza; *Keresztúri Pál*: Fel-soerduelt Keresztyén; *Nyéki Vörös Mátyás*: Dialogus; *Comenius Amos János*: *Jaunae Linguae Latinae Vestibulum Primum*; *Medgyesi Pál*: *Praxis Pietatis*; *Geleji Katona István*: *Valtság Titka*; *Kereszturi Pál*: *Lelki Legeltetés*; *Szenczi Molnár Albert*: *Psalterium Hungaricum*; *Cathecismus*; *Dávid király és a proféták százötven zsoltára*; *Enyedi F. János*: *Mennyei szó*; *Gönczi György*: *Énekes könyve*; *Sélyei Balog István*: *Temető kert*; *Verécsi Ferencz*: *Lelki Hartz*; *Jesuita Paerek Titkai*; *Hornius György*: *Szent Geonologia*; több kalendárium stb. stb.

Jó ideig halálának évét sem tudtuk biztosan. Bod Péter az »Erdélyi Feniksz«-ben (33. l.) és ennek alapján Német János 1676-ra tették halálozási évét. A Pallas Lexikon X. köt. 910. lapján 1702 van említve. Azonban több adat a mellett bizonyít, hogy Szenczi Kertész örökös nélkül 1667 elején halt el és ekkor nyomdája a »fiscus«-ra szállott. Ezt tanúsítja Udvarhelyi Mihály szebeni nyomdász reversalisa, hol felemlíti, hogy Apafi Mihály neki adta át a nyomdát. Ez irat 1667 július 5-én kelt. De már ez év május 22-én sem volt életben Szenczi Kertész, mert ismerünk egy ily keletű rendeletet, mit Apafi Mihály bocsátott közre a hagyatéék összeírása ügyében.¹

1668-ban még mindig érintetlen volt a hagyatéék, legalább ezt bizonyítja a szebeni nemzeti levéltárban levő számadás könyvekben található következő bejegyzés:

»3. Aug. schicke den Mattyas György nach St. Peter zu Ihr Fürstliche Gnaden mit Schreiben des auff's fisci ration allhier versiegelten Trukerey wegen«.

1668-ban Udvarhelyi Mihálynak adták át a nyomdát, ki az erdélyi fejedelemszöveg, Bornemissza Anna megbízásából nyomtatni kezdte Nadányi János »Kerti dolgoknak leírása« című könyvét. De,

Könyvszemle a könyvtáblákból kiáztatott nyomtatványok között 7 oly nyomtatványt sorol fel, mit Szenczi Kertész Ábrahám nyomtatott; ebből esik Váradra 6, Szebenre 1 könyv. Így Szenczi Kertész Ábrahámtól ma 146 könyvet ismerünk.

¹ Szilágyi Sándor, Az erdélyi nyomdászat történetéhez. Magyar Könyvszemle, 1890. XIV. köt.

mert restséggel vádolták és eddigi munkáinak díját sem kapta meg, lemondott a vezetésről és a nyomdát Kolozsvárra tették át, hol Veresegyházi Szentyel Mihály volt a vezetője 1669—1672 október 12-éig.

Ekkor a nyomdát Apafi S. Pataki István tanácsára, félve attól, hogy később nem református egyén is lehet fejedelem és ekkor a református írók vallásos műveinek nyomtatása megszüntetnék,¹ az enyedi és kolozsvári ref. collegiumoknak ajándékozta Szenczi Kertész Ábrahám nyomdáját. Erről egyebek közt adománylevele így szól:

». . . . Mivel minden idvezülendő keresztyén embereknek, azok között nevezetesen a felsőbb méltóságban helyezettett személyeknek, e világi minden dolgoknál feljebb kell becsülni az Isten dicsőségéhez való kötelességeket; mi is legfőnebb tisztünknek ezt esmérven és a mennyire a sok akadályok közt lehet, elkövetni is igyekezhvén: mostan legközelebb való alkalmatossággal, az Erdélyben levő orthodoxa ecclesia számára, nevezet szerint pediglen, az enyedi és kolozsvári azon religion lévő collegiumok számára, conferáltuk örökösön a Szenczi Ábrahám defectussán fiscusra szállott typographiát egészben.«

Ez volt Szenczi Kertész Ábrahám nyomdájának további sorsa. Alapul szolgált a két ref. collegium virágzó nyomdájának, mely 1693-ig állott fenn Kolozsvárott, egyesülve 1673-ban a gyulafehérvári fejedelmi nyomdával.

De mielőtt befejeznők Szenczi Kertész Ábrahám pályafutásának vázolását, közölni óhajtjuk nemeslevelét s meg akarunk emlékezni nemesi czímeréről, mely még eddig napvilágot nem látott s Siebmacher alapvető munkájában sincs említve.

Kertészt már I. Rákóczy György megakartta nemesíteni, de szándékában a halál meggátolta. II. Rákóczy György tehát, mint ezt adománylevelében kiemeli, csak az atyai nyomokon halad, mikor méltányolva érdemeit, Szenczi Kertész Ábrahámnak s utódainak a nemességet adományozza.

Az adományozott czímer két részre osztott pajzs, melynek felső kék mezejében egy szedőszekrényen álló jobbra néző, kiterjesztett szárnyú griff áll, karmaiban festéklabdákkal, az alsó *fekete*

¹ Koncz József, Egyháztörténeti adalékok. Protestáns Közlöny, 1889. 4. szám.

mezőben két fehér rózsa által kísért sárga liliom látható. A pajzs feletti sisak koronájából egy a pajzsbelihez hasonló griff emelkedik ki.

Az oklevél szövege a következő:

Nos Georgius Rákóczi dei gratia princeps Transilvaniae, partium regni Hungariae dominus et Siculorum comes etc. tibi fideli nostro Abrahamo Kertesz, alias Szempezi cognominato, typographo ecclesiae orthodoxae Varadinæ laudatissimo, salutem et gratiæ erga te nostræ principalis continuum incrementum. Cum manifestum sit imperia et republicas iisdem, quibus acquisitæ sunt, artibus retineri, reges et principes in eo vel præcipue elaborare decet ut virtuti suus semper honos habeatur, sua cuique præmia reddantur, et qui aut bellicæ disciplinæ studio, aut domestico aliquo, eoque quietiore vitæ genere aliquid ad rempublicam adiumenti attulerint, in eos principes cum coetera munificentia, tum honestissimis titulis elargiendis sint propensi; quos ingenia, recte instituta omnibus huius vitæ commodis, quæ ex fortunæ arbitrio dependent, longe anteponeere consueverunt. Quod præclarum institutum et nos ab initio felicitis regiminis nostri præstare semper in fideles subditos nostros conati: posteaquam intelligamus, te Abrahamum Kertesz, alias Szempezi cognominatum, honestis quidem et neutiquam pœnitendis ortum parentibus, qui et si fortunæ iniuria ad præclarum nobilitatis ordinem aspirare nequissent, vitæ tamen integritate, honesta educatione viam tibi ad eam adipiscendam præstravissent, quorum tu disciplina imbutus, mox in ipso rudis pueritiæ tempore, non obscura futuræ virtutis argumenta edidisse, degustatisque bonis literis ac peragratis exteris, iisque variis provinciis ac regionibus, nec non exploratis in iis diuersarum nationum moribus, mox tum ad eam, quam inde ab aliquot annis in prædicta ecclesia orthodoxa Varadina, insigni nominis tui cum laude magno Christiani coetus emolumento, reipublicæque commodo exercuisti artem typographicam, tum vero cœteros virtutis cultus animum adiecisse, insignemque in eo vitæ genere, ad præsens usque operam navasse perhiberis. Quorum omnium intuitu cum celsissimus quoque princeps, condam dominus Georgius Rákóczi, dei gratia alias huius regni nostri Transilvaniae princeps etcetera, prædecessor desideratissimus ac genitor noster gloriosæ reminiscentiæ, dignum te esse censerit, qui munificentia sua hac principali exorneris, nisi sibi fati cedere oppido contigisset, per hocque literæ sub nomine eiusdem celsitudinis in apricum prodisse potuissent: Nos itaque paternis vestigiis hac in parte insistere volentes, te uti mereris, in coetum et numerum verorum, natorum, et indubitatorum regni nostri Transilvaniae et partium Hungariae eidem annexarum nobilium annumerandum, aggregandum,

cooptandum et adscribendum esse duximus, prout annumeramus, aggregamus, cooptamus, et adscribimus per præsentés, decernentes expresse, ut a modo deinceps successivis semper temporibus, tu Abraham Kertész Szempezi, tuique hæredes et posteritates utriusque sexus universi pro veris et indubitatis nobilibus sitis, habeamini, et reputemini. In signum autem huiusmodi veræ et indubitatae nobilitatis vestrae, hæc arma seu nobilitatis insignia: scutum videlicet erectum, linea transversa bipartitum, superiori dimidia parte coesii, inferiori nigri colorum, cuius in superioris spacii sive areæ fundo super castam typographicam varios cancellatim continentem typos expressus est gryphus, naturali suo colore seu pennis, erecto corpore incedenti similis, capite versus dextrum scuti latus verso, alis erectis, anterioribus utrisque pedibus pilas typographicas ad consuetum quasi laborem accommodatas tenens; inferius vero scuti spacium ad utrumque angulum continet duas rosas albas, ex adverso sibi correspondentes, infra quas flos lili crocei est delineatus; supra scutum galea militaris aperta est posita, quam contegit diadema regium, gemmis preciosis et unionibus coruscum, de quo prominet gryphus dimidiatus priori per omnia similis; quæ si diligentius tecum reputes, non obscuram sortis in iis tuæ rationem comperies: nam gryphus velox meditantumque animal esse perhibetur; pari ratione ad virtutem non nisi perpetuo irrequietoque studio, et industria, via patet, instrumenta typographica, tuam in eadem arte laudabilem expriment experientiam, summo labore, inter varias, easque exteras nationes partam; inferior scuti margo declarat te ex obscuritate parentum perpetuo animi candore, vitæque suavitate, quod ipsum rosæ et lili appositissime representant, ad claritatem nominis te ipsum asseruisse; quæ omnia in capite sive principio præsentium literarum nostrarum docta manu et arte pictoris suis propriis coloribus depicta esse cernuntur, animo deliberato, et ex certa scientia liberalitateque nostra principali, tibi Abrahamo Kertész, alias Szempezi, tuisque hæredibus et posteritatibus utriusque sexus universis gratiose dedimus, donavimus, et contulimus, annuentes et concedentes, ut tu, tuique hæredes, et posteritates utriusque sexus universi præscripta arma seu nobilitatis insignia more aliorum, verorum, natorum, et insignitorum regni Transylvaniae et partium Hungariae eidem annexarum nobilium et militarium hominum, ubique in præliis, hastiludiis, torneamentis, duellis, monomachiis, ac aliis quibusvis exercitiis militaribus et nobilitaribus, nec non sigillis, vexillis, cortinis, velis, aulæis, clypeis, tentoriis, domibus et sepulchris, generaliter vero quarumlibet rerum et expeditionum generibus, sub veræ et perfectæ nobilitatis titulo, quo te, tuosque hæredes et posteritates utriusque sexus universos ab omnibus et singulis cuiuscunque status, ordinis, conditionis, gradus, honoris, officii, digni-

tatis, præeminentiae et functionis homines existant, insignitos dici. teneri, nominari et reputari volumus, ferre et gestare, omnibusque et singulis iis honoribus, gratiis, privilegiis, indultis, libertatibus, immunitatibus et prærogatiuis, quibus cæteri veri et indubitati regni Transylvaniae et partium Hungariae eidem annexarum nobiles et militares homines, quomodocunque de iure et ab antiqua consuetudine utuntur, fruuntur et gaudent, perpetuo uti, frui et gaudere possis ac valeas, hæredesque, et posteritates tui utriusque sexus universi possint et valeant. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam præsentis literas nostras in forma libelli, pendentis et authentici sigilli nostri munimine roboratas, tibi Abrahamo Kertesz, alias Szempczy, tisque hæredibus et posteritatibus utriusque sexus universis gratiose dandas duximus et concedendas. Datum in civitate nostra Alba Julia, die decima Decembris, anno domini millesimo sexcentesimo quadragesimo octauo.

Georgius Rákóczy m. pr.

Joannes Szalárdy m. p.
vice-secretarius.

Anno domini millesimo sexcentesimo quadragesimo nono. die vero trigesima mensis Martii, in generali congregatione universorum dominorum magnatum et nobilium incliti comitatus Bihariensis Varadini celebrata exhibitae, praesentatae, lectae, proclamatae et publicatae sunt praesentes haec literae armales introscriptorum nemine, neque tunc tempore publicationis, neque post integerrimis et immediate subsequentibus quindecim diebus legitime completis contradictore apparente, ac propterea suo in vigore sunt relictæ.

Extradatae per Franciscum Beliniesy requisitorem capituli ecclesiae Varadiensis ac annotati comitatus Bihariensis iuratum notarium.¹

A nemesi levelet Szalárdi János, a Siralmas Krónika írója ellenjegyezte, mint vice-secretarius.

Ez a váradi nyomdászat második időszaka.

Mint az első korszakot, úgy ezt is nagy szünet követte. De visszatekintve ez időkre, tagadhatlan, hogy Szenczi Kertész Ábrahámnak, ki honának szolgálatot téve, a fejedelem részéről is oly elismerésben részesült, minő annak idején nyomdásznak alig jutott osztályrészül, igen nagy érdemei vannak. A magas kitüntetés, az elnyert nemesség, legfényesebb jele, hogy Szenczi Kertész Ábrahámnak a nyomdászat terén szerzett érdemeit a kortársak is méltányolták.

¹ Az oklevél eredetije a nagyszebeni levéltárban őriztetik.